

continuous bureaucracy is concentrated, which are heterotrophs of the common people, not having faith in sacred, native and intimate. The pragmatic ordering of the loci interferes with their interaction with one another in harmonious unity as a «spatial ensemble». The semiotic code of St. Petersburg is a pragmatic way of loci-psychologists that interact with each other as dead imprints of a spiritually empty space.

Originality. The topos of St. Petersburg was interpreted as an artistic system of locus coordinates of the city and distinguishing them as semiosis of spatial meanings for the first time in contemporary Shevchenko studies. The semiotic parameters of St. Petersburg loci in the stream of profane and secularized model of inhabitants of the city are analysed, as well as features of the author's ontological poetics in the image of St. Petersburg and the reproduction of its key attributes along with the parameters of consciousness of the implicit recipient.

Conclusion. T. Shevchenko contrasts the completeness of the spirituality of the Ukrainian village with the low level of morality and impotence of the imperial city, that is, the author's antithesis of the rustic and civilizational beginnings. The profane model of St. Petersburg expresses ontological and axiological the low being of the townspeople of various social strata in the social household and personal meaning. The secularized model consists in the removal of holiness from the sacred attributes of the city, which become centres of an inhumane way of being. The restoration of St. Petersburg as an ominous topos, the apotheosis of lies and insolence is marked by the suggestion of the trivial mode of being. The values of the «low dignity» of the ruling elite and the inhabitants of the city (permissive way of life, proximity, despotism, prostitution) vividly relay the locusts of St. Petersburg, which appear in the background, which can show the processes of reducing the role of spirituality in the life of society. The peculiarity of ontological poetics in restoring the topos of St. Petersburg is the close connection between the author's vision and the consciousness of the implicit recipient.

Keywords. Topos of the city, the city's locus, the locus of the street, the locus of the palace, the locus of the cathedral, the locus of the fortress, the locus of the monument, the locus of the Senate, non-space filling, the semiotics of the city, the symbolism of the loci, the secularized model of being, the profane model of being and ontological poetry.

УДК 821.161.2-31:502(09)(092)

Інна Галак

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ СВІТУ ПРИРОДИ В ПРОЗІ ФЕДОРА ОДРАЧА

Увага статті зосереджена на особливостях моделювання образу природи в прозі Федора Одрача. Досліджено «поліський цикл» творів письменника, в яких Ф. Одрач зображує природу через призму символічно-міфологічного, психологічного, філософського та реалістичного буття людини.

Ключові слова: природа, антропоцентрична модель, функція пейзажу, міфологічний, реалістичний.

У творах поліського циклу Федора Одрача природа є невід'ємною частиною життя людини. Поліщук суворо підпорядковується її неписаним законам. Відповідно до змін пір року господарює він у полі, в лісі, на сінокосі, дбає про свій побут тощо. Професор Віктор Давидюк у передмові до роману Ф. Одрача «Щебетун» слушно пише, що поліщука важко уявити поза поліською природою, адже він є її питомою часткою [5, с. 20]. Саме навколишня природа, особливості клімату значною мірою зумовлювали етнопсихологічні та етносоціальні особливості поліщуків. Федір Одрач цій темі присвятив нарис «Наше Полісся» (1955), що і донині не втратив свого значення. Дослідження автора цієї статті про міфопоетичну структуру творів Ф. Одрача, про екоцентричну специфіку його прози та семантику етнокультурних образів не вичерпують проблему дослідження малознаної навіть серед літературознавців творчості Федора Одрача, а лише вказують на можливі її напрямки.

Мета статті – проаналізувати характерні особливості моделювання світу природи в творах Федора Одрача на поліську тематику, з'ясувати роль пейзажів у художній прозі письменника.

У творах Ф. Одрача про рідне Полісся можна виокремити два головних способи моделювання світу природи: міфологічний та реалістичний. Перший зумовлений первісними уявленнями поліщука про сили природи, про її одухотворену суть. Умови життя людей поліського краю, зусібч оточеного лісами та непрохідними болотами, формували відповідний світогляд, в якому багаті язичницькі уявлення химерно перепліталися з пізнішими християнськими елементами, про що вже йшлося у попередніх дослідженнях [2; 3]. Явища природи набували символічного, а відтак і міфологічного сенсу. Разом з тим сприйняття природи Ф. Одрачем наскрізно реалістичне, в усіх її проявах він бачить закон біологічної доцільності та циклічної впорядкованості.

Природа, зображена в творах «поліського циклу», глибоко національна за своїм «наповненням»: в динамічній пейзажній картині відтворено особливості клімату, географічного ландшафту, прикметні біологічні чинники світу природи. У цій картині важливе місце посідає людина, виявляючи себе в звичаях, віруваннях, фольклорі, побуті, господарському житті, тісно пов'язуючи своє життя з життям природи.

Антропоцентрична модель пізнання світу – це особлива риса письменника-поліщука. Людина в його творах – це лиш частка природи. Однак саме через людське сприйняття пізнається читачеві природа Полісся. Герой творів Одрача чи то ж сам автор – це знавці Полісся, їх погляд на світ особливий, зумовлений тісним співжиттям зі світом природи та овіяний його міфологічним чаром. Одрачеві крайобрази завжди наповнені присутністю живого – людей, птахів, тварин. Інформація, яку черпає реципієнт зі сторінок прози Ф. Одрача про поліський край, збагачує знаннями з різних галузей біологічних наук – ботаніки, зоології, орнітології, іхтіології, етології тощо.

Природа у творах Ф. Одрача завжди наповнена звуками, запахами, кольорами. Саме звук у письменника є одним із важливих засобів розкриття багатства природи. О. Білецький у свій час говорив про п'ять відчуттів, завдяки яким людина пізнає світ: «Зовнішній світ, тобто світ живої природи, що нас оточує, і мертвої природи, нами створеної, ми пізнаємо за допомогою наших п'яти відчуттів і, говорячи про нього, користуємося словами, що передають наші відчуття. Далеко не всі вони рівномірно піддаються словесному вираженню. Непередавані і такі прості, всім і кожному знайомі враження (смак, запах): не передати в словах творіння, а втім, спроби це зробити одвічні і навряд чи коли-небудь припиняться» [1, с. 443]. Поступ весни в оповіданні «За Стир!» Федір Одрач зобразив, відтворивши пташине багатоголосся: зозулі «кукають», дикі качки летіли «посвистуючи крильми», чайка «кигикнула», дикі гуси летіли «гегаючи голосно і вривчасто», бузьків «звучний клекіт радісно покотився між хатами», ворони «метушаться в повітрі» і «верещать роздирливо і радісно», деркачі «рипіли», щebetали ластівки, «посвистували перепелиці», а вже в травні «потойбіч села неслись у вогкому повітрі співи солов'їв». В ці мелодії вплелися голоси жаб, які то кумкали, то рехкотали, то «невтомно реготали на болотах»; а вечорами «гули за хатою хрущі» [7, с. 273 – 277]. Кожен голос в Одрача вирізняється з-поміж інших, має свій тембр, характер, однак кожен з них відображає головний настрій весни – радість.

Спостережливий від природи Федір Одрач наводить у своїх творах зоологічні описи мешканців поліських лугов, боліт, лісів, що дивують точністю деталей, знанням їх звичок, поведінки, голосів тощо. Ось опис лелек: «Із звішеними хвостами сновигають вони по болоті, шукаючи жаб. Вони часто вдаряють дзьобами в мулисту, порослу травою землю, потім закидають угору голову і ковтають упіймані жаби. Благословенні поліські болота для бузьків!» [6, с. 156].

Уміє Одрач показати поліську весну у динаміці кольорів: немов у кінематографі зображує письменник, як змінюється барва навколишнього простору. Сніг танув, а «пасовисько строкатіло темними плямами дарнини», болото перетворилось на море води, а згодом «забарвилось широченним килимом жовтого лататтяного цвіту» [7, с. 275], на зміну цьому «пишному» килиму прийшла «буйна зелень трав», «червоним ланом закрасувався плешник» [7, с. 275].

Весь світ Одрача перебуває в динаміці: сонце, що з кожним днем піднімається вище і світить яскравіше, води, що заливають увесь простір, скільки сягає око, люди, особливо молодь, яка вбирається святково і долучає свої голоси до пташиного хору, виводячи весняну пісню. Сонце в Одрача не просто явище неживої природи, воно набуває міфологізованого значення, постає персоніфікованим творцем раю на землі: «А сонце могутньо золотить село, золотить кучеряві верби...» [7, с. 274]. Не тільки слух і зір допомагають відтворити у всій повноті картину весняного Полісся. Дотикові відчуття теж важливі: від зимового морозу, від психофізіологічної пам'яті про розкіш тепла, що виливалося тугою за ним, нарешті до справжнього тепла, коли його кількість гіперболізується завдяки метафорі «сонце могутньо

золотить село», аж нарешті – «ночі були вже настільки теплими, що я тепер спав у клуні» [7, с. 275].

Відомий філософ і літературознавець А. Ф. Лосев виокремив кілька функцій пейзажу в художньому творі. Поряд із символічно-міфологічним його значенням, він вказав на психологічну, соціально-етичну, моральну роль пейзажу. Досліджуючи творчість Р. Ролана, вчений говорив також про космічне розуміння природи письменником [4]. Судження А. Ф. Лосева можна розуміти ширше – як філософське осмислення ролі пейзажу в художньому творі, їх можна проектувати на творчість різних митців. Справді, роль пейзажу в кожному окремому творі буде мати своє специфічне значення, зумовлене світоглядом та художніми ідеалами його автора, характером ліричного героя чи персонажа твору, його емоційним сприйняттям, морально-етичними цінностями тощо. Василь Грудок, герой роману Ф. Одрача «Щебетун», відчуває провину перед дочасно померлою матір'ю. Герой прагне віднайти втрачений через довгу розлуку, а потім і смерть рідної людини зв'язок з нею. В інтенції душі героя закладений глибокий сенс. Присутність своєї мами герой відчуває у співі пташок, у шелесті дерев і трав. Природа для героя стає моральним чинником, який пробуджує в душі кращі якості, відновлює зв'язок з рідним краєм і його людьми.

Коли герой бачить, як яструб руйнує гніздо дикої качки, він мимоволі порівнює дві зруйновані домівки – пташину і свою рідну. Це зіставлення потрібне авторові, щоб підкреслити психологічний стан душі Грудка. Образ качки, що самотньо кружляла над болотом, одночасно і символічний (нагла сила руйнує її дім, її материнське щастя), і реалістичний: «Василь, як поліська дитина, знав, що значить самотнє кружляння дикої качки» [5, с. 112]. І далі автор дає детальний опис події: «На високій купині з торішньою травою порпався сизокрилий яструб: руйнував качаче гніздо. Він міцно вдаряв гачкуватим дзьобом у зеленкуваті яйця і потім втягував в себе смачну рідину» [5, с. 112].

Хронотом у творах Одрача може розгортатися через зміну пір року, і цю зміну яскраво демонструє пейзаж, як це бачимо в оповіданні «За Стир!». Точка спостереження за краєвидом лишається незмінною – це тин біля хати, на який опирається дванадцятирічний хлопчик в очікуванні подорожі за полюссям. Однак картину герой бачить щораз нову, адже ландшафт змінює колір, навіть форму, коли все навкруги заливає водою, або покривається зеленню. Точка сприйняття ландшафту героєм оповідання «За Стир!» має глибоку перспективу – йому відкриваються міфологізовані Колоденські ліси, які асоціюються в уяві Федька з вічним теплом і раєм. Отож пейзаж у цьому оповіданні одночасно виконує кілька функцій: пізнавальну (читач бачить реалістичні картини поліської весни), психологічну (через пейзаж розкривається стан героя), а також символічно-міфологічну – розкриваються міфологічні уявлення малого поліщука про світ.

В оповіданні «Танок журавлів» осінній пейзаж також міфологізується в уяві героя: ключі журавлів у небі, павутинки бабиного літа навіюють думки про плинність буття, про вічний рай і ностальгію за щастям. Той далекий уявний світ контрастує з тривожним внутрішнім станом героя. Деталі ландшафту (село, Вішновицькі луки, брід Омлинової прісті) у творі символізують сакральну і профанну зони; поле, засіяне просом, – символізує життя з його труднощами і прагненням до щастя.

І ще одна важлива роль природи в творах Ф. Одрача, яку не можна оминати, – це її виховна роль, чинник становлення особистості. Для Феді з оповідання «За Стир!» час від зими до пізньої весни перетворився в очікування подорожі за полюссям, тобто за ликом на постолі. Те, що старший брат його взяв із собою, свідчило про таке бажане для дванадцятирічного хлопця дорослішання. І він намагається працювати не гірше за старших хлопців. Ф. Одрач у фіналі твору акцентує на простій деталі: у човні біля ніг Феді лежало скручене полюсся і шапка зі щавлем («Ну й борщу ж мама наварить!» [7, с. 294]) – це свого роду символічна ініціація, посвята у доросле життя.

Оповідання «За Стир!» цінне авторовим знанням про природу Полісся. Старший брат навчає меншого пильності серед дикої природи. Розмова між героями розкриває глибину обізнаності поліщуків з навколишнім світом та його мешканцями. Коли Федір заблукав у

лозах, його зустріч із серною (дикою козою) характеризує не тільки психологічний стан дитини, але й її естетичне сприйняття: «Шут-шут, красунько, не бійся, я тобі не ворог» [7, с. 289]. В цьому світі суворої природи людина мусить бути обережною. Однак герой спроможний помітити граційну красу кізочки, тому так ніжно і заспокійливо звертається до неї: «красунько».

Міфологізовані уявлення про Колоденський ліс поступаються реалістичним картинам побаченого. Хлопчик усвідомлює наївність своєї уяви про Колоденщину, як про вічно теплий край, звідки приходить весна. Однак це не розчарує – міфічне і реальне співіснують у свідомості дитини. Сам факт подорожі – це вже неймовірна пригода. Романтизована його уявою. Отож природа у творах Федора Одрача – це і джерело пізнання, і, буквально, джерело життя, бо вона годує, одягає і зогріває. Вона дає естетичне задоволення і формує світогляд.

Висновки. Пейзаж у «поліському циклі» Федора Одрача багатофункціональний. Він є важливим компонентом художніх творів письменника, часто їх композиційним стержнем, сприяє розкриттю ідейного задуму. Така увага до природи народилась з авторської любові до рідного краю, з його закоріненості в землю поліщуків. Природа творів Одрача про Полісся виразно національна. Його пейзажі антропоцентричні, саме через призму людського досягається їх функція, їх роль і ставлення до природи в цілому. З огляду на вище сказане, можна виокремити пізнавальну, морально-етичну, естетичну, психологічну та символічно-міфологічну роль пейзажів у творах Федора Одрача про рідне Полісся. Помітне місце серед творів письменника займають пейзажі інших країв Європи та Америки. Характер їх зображення та функція в художньому творі певною мірою буде відрізнятися від творів про Полісся. Саме дослідження «чужоземного» пейзажу Ф. Одрача бачиться як перспектива подальших студій над творчістю письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. І. Твори в 5-ти томах. К.: Наукова думка, 1966. Т.3. С. 443.
2. Галак І. Міфопоетична структура оповідань «поліського циклу» Федора Одрача. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)* : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. / Відп. ред. В. Ф. Погребенник. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 10. С. 84 – 89.
3. Галак І. Оповідання Федора Одрача «Танок журавлів»: особливості міфопоетики. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи*. 2017. Вип. 1. С. 306 – 311.
4. Лосев А. Ф. Эстетика природы. Природа и ее стилевые функции у Романа Роллана / А. Ф. Лосев, М. А. Тахо-Годи / [отв. ред. А. А. Тахо-Годи, Е. А. Тахо-Годи]. М.: Наука, 2006. 419 с.
5. Одрач Ф. Щебетун: Роман. Луцьк: ВАТ «Волинська обл. друкарня», 2008. 240 с.
6. Одрач Ф. Покинута оселя. Торонто: укр. видавництво «Добра книжка», 1960. Випуск 162. 305 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/14957-odrach-f-pokinuta-oselya/> (дата звернення: 8 лютого 2019).
7. Одрач Ф. Півстанок за селом. Буенос-Айрес, 1953. 292 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/proza/10733-odrach-f-pivstanok-za-selom/> (дата звернення: 8 лютого 2019).

Inna Halak. Literature modeling features of the natural world in the Fedir Odrach's prose.

Introduction. The features of the modeling of the image of nature in the Fedir Odrach's prose is devoted in the article.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the characteristic features of the modeling of the natural world in the Fedir Odrach's works on Polissian subjects. Find out the role of landscapes in the works of the writer.

Methods. Cultural-historical, psychological, interpretive.

Results. Nature is the central image of the Fedir Odrach's works about Polissia. The article outlines two ways of modeling the world of Polissian nature: mythological and realistic. In the philosophy of Polischuk in the first half of the twentieth century, pagan representations were intertwined with later Christian elements. The phenomena of nature acquired a symbolic, and therefore mythological meaning. However, F. Odrach perceives nature in a realistic way. In all its manifestations, he sees the law of biological expediency and cyclic orderliness.

The sound in his writings is one of the important means of revealing the wealth of nature. The image of spring in the story «For Styr!» F. Odrach portrayed, reproducing the bird's polyphony.

F. Odrach depicts the Polissya spring in the dynamics of colors. The image of the sun acquires a mythological significance, appears to be the personified creator of paradise (happiness) on the earth. Touching sensations are also important: due to the expectation of heat and the sun reflects the psychophysiological needs of human.

Odrach's works enrich knowledge from various branches of biological sciences. Observing Fedir Odrach in his works gives zoological descriptions of inhabitants Polissian meadows, swamps, forests.

The nature of F. Odrach is national in character. The writer describes the features of the climate, the geographic landscape of Polissia. Anthropocentrism in modeling the landscape is an important feature of the writer. Human manifests himself in customs, beliefs, folklore, everyday life, economic life, in contact with the world of nature.

Originality. The landscape of Polissia in the works of the writer was investigated for the first time, the character of nature modeling in the works of the "Polissian cycle" is comprehended.

Conclusion. Landscape in the «Polissian cycle» by Fedir Odrach is multifunctional. It is an important component of the literary works of the writer, their compositional core, contributes the disclosure of the ideological plan. Polissian landscapes of the writer perform cognitive, moral, ethical, aesthetic, psychological and symbolic-mythological role.

I plan to devote further articles to the study of the Canadian landscape in Odrach's works.

Key words: Polissia, nature, anthropocentrism, landscape function, dynamism, psychology, mythological, realistic.

УДК 821.161.2-1.09(092)

Ірина Григоренко

МІСТО У ПАРАДИГМІ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ МИКОЛИ ЗЕРОВА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОГО ПОТРАКТУВАННЯ

У статті зроблено спробу простежити загальні зміни в традиційному потрактуванні образу міста в українській літературі (від полігвістичних текстів у давньому письменстві до поезії неокласиків). Ключовим для аналізу стала бінарна опозиція «місто-село», властива українській літературі XIX століття, що пізніше змістилася до протиставлення провінційного міста та міста столичного (або ж історичного величного міста, древнього).

Ключові слова: Микола Зеров, художній образ, образ міста, неокласицизм, неокласики.

Перша половина XX століття в історії української літератури ознаменована ґрунтовним тематично-ідейним та жанрово-стильовим оновленням естетичних пошуків українських поетів, яких зараховуємо до мистецької платформи неокласиків. Наскрізним поетичним образом у творчості неокласиків стало місто – не тільки локус, художнє втілення часопростору, а й своєрідний персонаж: свідок минулого, мовчазний співрозмовник, до якого поети зверталися у поетичних філософських розмислах про скороминучість життя. Місто приваблювало поетів-неокласиків величчю і стародавньою красою, яка так вдало контрастувала з революційною дійсністю.

До вивчення творчості поетів-неокласиків дослідники звертались у різні часи, серед них В. Агеєва, А. Андрусак, Г. Білик, П. Хропко, Л. Темченко, Е. Соловей, М. Жиліна, Ю. Ковалів, Р. Мовчан, Г. Райбедюк, Д. Павличко, С. Павличко, Д. Наливайко, Ю. Лаврінченко, Ю. Шевельов, М. Шудря та багато інших. Образ міста також став об'єктом літературознавчих студій В. Агеєвої, Н. Анісімової, О. Вешелені, Т. Возняка, С. Луцій, С. Павличко, О. Пресіч, А. Степанова, В. Фоменко, О. Харлан. Однак зміну естетичної концепції потрактування міста в історичному аспекті у творчості Миколи Зерова окремо розглянуто не було. Тому *метою статті* є аналіз ключових домінант в естетичному тлумаченні образу міста в українській літературі від давнього періоду (полігвістична література) до творчості Миколи Зерова.

Образ міста, зафіксований у творах української літератури різних періодів, зокрема у літературі епохи Ренесансу та Бароко, зазнав суттєвого естетичного переосмислення. Поети ренесансної літератури витворювали образ міста величного, але у гармонії з природою. Себастьян Кленович у поемі «Роксоланія», починаючи її з опису руських лісів, змальовує найперше рідний для себе Львів, «місто спокою», якому і присвячено поему: «*Львів, скрізь відомий, святий, руського роду краса...*» [7, с. 149]. Піететно згадує автор й інші роксоланські міста, якими, на переконання поета, опікуються вищі сили: «*Час вже прийшов і Замостя згадати, [...] / Світять яскраво йому зорі Сатурна з небес. / Вже для Меркурія ринки будуть, Вертум їм сприяє [...] Марс, бог війни, оточив нині мурами місто надійно, / Тож повоїється на місто рушити ворог тепер*» [7, с. 152]. Сакральним містом, що поєднує минуле і теперішнє роксоланів, у поемі є стародавній Київ: «*Києве славний, могутня столиця князів древноруських, / Безліч ти бачиш іще пам'яток старовини: / Скрізь на левадах видно тут каміння зруйнованих мурів, / Залишки давніх руїн травами вже поросли. [...] Ти на плечах своїх, Києве, видержав орди татарські, / Відсіч не раз ти давав скіфу, що луком гордивсь. [...] Знайте, всі люди, що Київ на Чорній Русі важить стільки, / Скільки для всіх християн*